

KADERNOTA Noardeast-Fryslân 2025-2028

Datum 11 juni 2024

Versie 1.4

GEMEENTE NOARDEAST FRYSLÂN

Colofon

Opdrachtgever	Gemeente Noardeast-Fryslân

Rapport gegevens

Rapport	Kadernota 2025-2028 C03
Opsteller	J. de Jong

Vastgesteld

Door	College Burgemeester en Wethouders
Datum	6 juni 2024
Paraaf	

Gemeente Noardeast-Fryslân
Postbus 1
9100 AA Dokkum
Tel. (0519) 29 88 88

info@noardeast-fryslan.nl
www.noardeast-fryslan.nl

Inhoudsopgave

Inhoud

Colofon **0**

Inhoudsopgave **1**

Inleiding **2**

Financieel kader **3**

Financiele ontwikkelingen **6**

Bezuinigingsmogelijkheden **6**

Programma 1: Ynwenner en Bestjoer **10**
Hoofddoelstelling 10
Kerndoelstellingen 10
Ontwikkelingen 10
Nieuw beleid 10

Programma 2: Mienskip **12**
Hoofddoelstelling 12
Kerndoelstellingen 12
Ontwikkelingen 12
Nieuw beleid 12

Programma 3: Soarch en Wolwêzen **13**
Hoofddoelstelling: 13
Kerndoelstellingen 13
Ontwikkelingen 13
Nieuw beleid 14

Programma 4: Wurk, Bedriuw en Rekreaasje **15**
Hoofddoelstelling 15
Kerndoelstellingen 15
Ontwikkelingen 15
Nieuw beleid 16

Programma 5: Wenjen en Omjouwing **17**
Hoofddoelstelling 17
Kerndoelstellingen 17
Ontwikkelingen 17
Nieuw beleid 17

Programma 6: Iepenbiere Romte **19**
Hoofddoelstelling 19
Kerndoelstellingen 19
Ontwikkelingen 19
Nieuw beleid 19

Personiel en bedriuwsfiering **20**
Nieuw beleid 20

Bijlage 1: lijst met nieuw beleidswensen Kadernota 2025. ..... **21**

Inleiding

Voor u ligt de Kadernota van de gemeente Noardeast-Fryslân. Het college is, samen met uw raad, voortvarend gestart. Er zijn al reeds een aantal mooie trajecten gestart waarmee we een antwoord willen zoeken op de grote opgaven, zoals de woningbouw en de houdbaarheid van de zorg.

Het financieel perspectief voor de komende jaren dat hierin geschetst wordt, is zorgelijk. De meerjarenraming is niet structureel sluitend, met name als gevolg van het ravijnjaar 2026 en het uitblijven van financiële duidelijkheid over de structurele compensatie voor de gestegen zorgkosten in de Jeugdwet, maar zeker ook door de incidentele uitname door het rijk in 2025 en het versnellen naar de overgang op de BBP-systematiek. Dit sombere financiële perspectief maakt het wederom lastig te investeren in noodzakelijke voorzieningen in de breedste zin des woords: bijna alle gemeenten kampen met dit probleem. In gezamenlijkheid is hierover inmiddels de noodklok geluid bij het Rijk.

Deze Kadernota geeft een gedetailleerd financieel beeld, waarmee de contouren van de begroting grotendeels worden vastgesteld. Voor normaal -repressief- financieel toezicht door de provincie is het noodzakelijk om de eerste jaarschijf structureel sluitend te kunnen presenteren bij de begroting.

Financieel perspectief 2025: de begroting is sluitend

Om te voldoen aan de minimale toezichtsvereisten moet de gemeente een structureel sluitende jaarschijf 2025 kunnen laten zien, of een structureel sluitend meerjarenperspectief met ingang van 2028. Het college presenteert met deze Kadernota een structureel sluitende jaarschijf 2025. En dat heeft het college alleen kunnen bewerkstelligen met forse ingrepen in uitgaven en inkomsten. Voor nieuw beleid is beperkt ruimte en deze ruimte is vooral incidenteel, gedurende de huidige raadsperiode. De incidentele positie van de gemeente (algemene reserve) kan deze uitgaven dragen.

Financieel perspectief 2026 tot en met 2028: (structureel) negatief.

Voor de jaren 2026 en verder zijn de vooruitzichten vooralsnog minder rooskleurig. Over de hoogte van de Algemene Uitkering zijn door veel gemeenten bezwaren geuit en de gesprekken met het Rijk hierover zijn in volle gang. Voordat daar meer duidelijk over is, is het wel uitermate lastig voor gemeenten om langetermijninvesteringen aan te gaan.

Het college stelt voor een aantal ingrepen te doen

Met de negatieve begrotingssaldi vanaf 2026 geven we een waarschuwing af dat bij onveranderd Rijksbeleid verdere bezuinigingen of lastenverzwaring dreigen. Maar het college zit niet stil, om ook het perspectief vanaf 2026 structureel naar 0 te kunnen krijgen.

Primair wil het college inzetten op scherper begroten. Als gemeente ontkomen we er niet aan om scherp op de uitgave van middelen te letten. De afgelopen jaren bleef er op een aantal budgetten geld over. Het college stelt daarom voor om op deze budgetten geld af te romen. Hiermee hopen we zo'n 2,6 miljoen euro te besparen. Verder stelt het college voor om ook de OZB te verhogen. De gemeente Noardeast-Fryslân heeft afgelopen jaren de lokale lasten gelijk gehouden. Met deze aanpassing zal de hoogte van de OZB op het Friese gemiddelde komen te liggen. Ook stelt het college voor om te onderzoeken of betaald parkeren aan de rand van Dokkum ingevoerd kan worden. Tenslotte heeft het college opdracht gegeven aan de ambtelijke organisatie om voor de kadernota 2026 met voorstellen te komen om tot een sluitende begroting 2026 en meerjarenraming te komen.

Al met al is deze Kadernota een nota zonder directe reden voor veel optimisme: het financieel perspectief is behoorlijk zorgelijk, maar voldoet wel aan de vereisten van financieel toezicht. En het college is strijdvaardig om alles te doen om ook voor de toekomst een structureel sluitende begroting te kunnen aanbieden en om met het Rijk de discussie aan te gaan in het belang van de hoognodige langetermijninvesteringen in onze *Mienskip*.

Financieel kader

In de inleiding is het financiële kader al grotendeels geschetst. In dit hoofdstuk gaan we dit financieel kader verder toelichten. In het hoofdstuk hierna komen de financiële onzekerheden aan bod.

Begroting is structureel en reëel in evenwicht

De gemeente heeft de plicht om haar begroting structureel en reëel in evenwicht te hebben. De provincie heeft als toezichthouder een wettelijke plicht om gemeentelijke begrotingen te toetsen op dit evenwicht. Deze toets vindt plaats op het eerste begrotingsjaar. Als dit niet in evenwicht is moet aangetoond worden dat het evenwicht uiterlijk in de laatste jaarschijf van de meerjarenraming wordt hersteld. Hierbij mag geen sprake zijn van een opschuivend meerjarenperspectief waarbij in de opvolgende begrotingen alleen de laatste jaarschijf sluit. Het is dus belangrijk om het begrotingsjaar structureel in evenwicht te hebben en te houden.

Voor het financieel beleid wordt als uitgangspunt genomen dat er ruimte voor nieuw beleid aanwezig is, met als randvoorwaarde dat er sprake is van een structureel en reëel sluitende begroting en dat daarnaast de Algemene reserve gedurende de hele begrotingsperiode aan de minimum vastgestelde randvoorwaarde moet voldoen.

Financiële positie

De financiële positie van de gemeente Noardeast-Fryslân bestaat uit de structurele positie en de eenmalige positie. De structurele positie van de gemeente zijn de jaarlijks terugkerende baten en lasten die opgeteld tot een saldo leiden en de eenmalige positie zijn de reserves van de gemeente.

Structurele positie

Voor het opstellen van het meerjarenperspectief 2025-2028 nemen wij de jaarschijf 2025 uit de primitieve begroting 2024-2027 (inclusief raadsvoorstel) als uitgangspunt. Onderstaande tabel geeft de ontwikkeling weer van het begrotingssaldo tezamen met de al besloten wijzigingen en de effecten van zowel de onvermijdbare als vermijdbare financiële ontwikkelingen.

Vanuit meerjarenraming 2024-2028

Bedragen (x € 1.000)	2025	2026	2027	2028
Raming primitieve begroting (2024-2027)	6.583	-2.136	-4.662	-4.771
Reeds toe besloten/ verwerkt in begrotingswijzigingen	-94	-257	-257	-257
Nieuwe (autonome) ontwikkelingen	-6.507	-4.546	-2.939	-907
Voorgesteld nieuw beleid	-316	-316	-316	-316
Voorgestelde maatregelen college	4.900	5.175	5.175	5.175
Bijgesteld structureel exploitatiesaldo 2025-2028	**4.566**	**-2.080**	**-2.999**	**-1.076**

N.B. Met de benodigde middelen voor de verhoogde wettelijke taak voor het extra huisvesten van statushouders, wat een berekende financiële extra structurele last van € 1,1 miljoen met zich meebrengt, hebben we geen rekening gehouden in het meerjarenperspectief. Wij wachten een extra rijksbijdrage af.

Uit bovenstaande tabel blijkt dat gemeente Noardeast-Fryslân voldoet aan de wettelijke plicht van de Provincie door een structureel sluitende jaarschijf 2025 te presenteren. Het eerste jaar is sprake van een overschot, maar bij onveranderd Rijksbeleid zal er vanaf 2026 een tekort ontstaan.

Aangezien gemeenten de meerjarenbegroting voor 4 jaar opstellen, was bij vaststelling van de begroting 2024-2027, jaarschijf 2028 nog niet beschikbaar. Deze jaarschijf komt bij de begroting 2025 tot stand. Indicatief is deze hier wel opgenomen.

De mutaties tussen de meerjarenraming uit de begroting 2024-2027 en het bijgestelde structurele exploitatiesaldo worden in onderstaande tabel weergegeven.

Bedragen (x € 1.000)	2025	2026	2027	2028
Reeds toe besloten / verwerkt in begrotingswijzigingen:				
BWN 2024 t/m 048	-88	-88	-88	-88
BWN 008 Begraafplaats Lindenhof (vastgesteld Raad)	-6	-169	-169	-169
Totaal wijzigingen na vaststellen begroting	**-94**	**-257**	**-257**	**-257**
Nieuwe (autonome) ontwikkelingen, onvermijdbaar:				
Meicirculaire 2024 (incl. vrijval stelpost Jeugd)	*1.753*	*3.884*	*5.397*	*7.429*
Bedrijfsvoering				
Autonome prijsstijging (2,2%) minus 0,3% over 2024	*-1.200*	*-1.200*	*-1.200*	*-1.200*
Autonome stijging loonkosten (4,4%) plus 1,3% extra over 2024	*-2.500*	*-2.500*	*-2.500*	*-2.500*
ICT SSC Leeuwarden	*-350*	*-350*	*-350*	*-350*
	-2.297	*-166*	*1.347*	*3.379*
Gemeenschappelijke regelingen (via saldo 1e Turap 2024)				
Integraal huisvestingsplan (via 1e Turap 2024)				
	0	*0*	*0*	*0*
Eerste tussenrapportage 2024	*-4.210*	*-4.380*	*-4.286*	*-4.286*
Nieuwe (autonome) ontwikkelingen, onvermijdbaar	***-6.507***	***-4.546***	***-2.939***	***-907***
Nieuwe financiële ontwikkelingen:				
Nieuw beleid	-316	-316	-316	-316
Nieuwe financiële ontwikkelingen, vermijdbaar	***-316***	***-316***	***-316***	***-316***
Totaal mutaties structureel exploitatiesaldo	**-6.917**	**-5.119**	**-3.512**	***-1.480***

Eenmalige positie

De eenmalige positie van de gemeente Noardeast-Fryslân bestaat uit de Algemene reserve. De Algemene reserve is gesplitst in de Algemene reserve ter dekking van risico's en de Algemene reserve vrij besteedbaar.

Bij het bepalen van de minimale omvang van de Algemene reserve wordt het uitgangspunt genomen dat de minimale omvang gelijk moet zijn aan de benodigde weerstandscapaciteit. De benodigde weerstandscapaciteit wordt bepaald aan de hand van risico-inventarisatie van NARIS. De risico-inventarisatie van NARIS wordt 2 maal per jaar uitgevoerd, bij de jaarrekening en bij de begroting. De minimale benodigde omvang is afgezonderd in de Algemene reserve ter dekking van de risico's.

Met betrekking tot de eenmalige financiële positie is in onderstaande tabel de stand van het vrij besteedbare deel van de Algemene reserve van Noardeast-Fryslân weergegeven. De geraamde toevoegingen en onttrekkingen (meerjarig) zijn op dit saldo gemuteerd, zodat er een saldo op basis van rechten en verplichtingen ontstaat. In de volgende tabel wordt de stand van de Algemene reserve weergegeven.

Prognose verloop Algemene Reserve	*per juni 2024*			
met maatregelen college				
Stand reserve	**2024**	**2025**	**2026**	**2027**
Stand 1 januari	25.251.860	8.824.640	8.886.996	5.498.469
Mutaties	-19.689.318	5.331.420	-2.860.572	-4.578.078
Incidentele wensen Kadernota 2025	-	-1.443.628	-	-
Rekeningresultaat 2023 incl. bestemmingsvoorstellen	5.441.000			
Overbezetting personeel tgv ontvlechting		-989.000	-584.000	
1e Turap/Kadernota 2024 (mutatie R2024-2027)	-2.178.902	-2.208.436	56.046	1.662.467
Verhogen risicoreserve agv onderbestedingen		-628.000		
Stand per 31 december	8.824.640	8.886.996	5.498.469	2.582.858

Het vrij besteedbare bedrag van de Algemene reserve op basis van meerjarige verplichtingen en inclusief collegemaatregelen bedraagt € 2,58 miljoen ultimo 2027.

Ontwikkelfonds

In 2019 is het ontwikkelfonds gevuld met de opbrengsten van de verkoop van de gemeentelijke Eneco-aandelen. Het fonds heeft gezorgd voor de financiering van diverse mooie projecten. Omdat gemeente Noardeast-Fryslân een gemeente is die snel op ontwikkelingen wil inspelen heeft de raad het ontwikkelfonds gevuld met € 10 miljoen om zo in te kunnen spelen op ontwikkelingen. Het verloopoverzicht ziet er als volgt uit:

Bedragen x € 1.000	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**	**2025**
Stand 1 januari	0	15.318	12.026	10.063	9.564	6.798
Toevoeging begroting	1.500		362		10.000	
Inkomst Eneco Aandelen	14.900					
Totaal vermeerderingen	***16.400***	***15.318***	***12.388***	***10.063***	***19.564***	***6.798***
Herstructurering Terp Hallum	-482					
Leefbaarheidsinitiatieven	-98	-161	-190	-149		
Herstructurering Bjirke-Kastanjehof Kollumerzwaag	-85					
Paad lans it Waad *	-400				-200	
Noordelijke Stadsentree – Panwurk *	-17	-114	-1		-4.061	
Duurzaamheidsleningen		-250				
Watersportdorp Kollum		-655				
Bruisend Hart Hallum		-600				
GSP en Biodiversiteit		-50				
Stadsontwikkelingsmaatschappij Dokkum		-1.462				
Reserve dekking afschrijvingen				-203		
Holwerd aan zee *				-100	-4.900	
Sportconcentratie Tolhuispark			-2.134	-47	-605	
Harddraverspark					-3.000	
MFC Burdaard					pm	
Programma nota Grondbeleid *						-1.000
Totaal verminderingen	***-1.082***	***-3.292***	***-2.325***	***-499***	***-12.766***	***-1.000***
Stand 31 december	**15.318**	**12.026**	**10.063**	**9.564**	**6.798**	**5.798**

* De middelen opgenomen met een asterisk zijn verplichtingen/reserveringen. Deze zijn (deels) nog niet besteed.

Financiele ontwikkelingen

Gemeentefonds
Gemeenten ontvangen bijna de helft van hun inkomsten via het gemeentefonds. Voor de begroting van het komende jaar zijn ze verplicht om zich te baseren op de stand van de meicirculaire. Daarom wordt er ieder jaar reikhalzend uitgekeken naar dit document.

Nieuwe financieringssystematiek
Eind 2021 is bij het vaststellen van het nieuwe coalitieakkoord Rutte IV “Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst” besloten na 2025 een nieuwe financieringssystematiek te ontwikkelen voor de lagere overheden. Deze systematiek is inmiddels doorgevoerd. Dit is verwerkt in de Voorjaarsnota 2024 en hierover zal definitef duidelijkheid komen bij de meicirculaire 2024. Gemeenten worden tijdelijk gecompenseerd voor de overgang naar de BBP-systematiek, tot en met 2029.

Ravijn 2026 en verder: afgrond
Voor onze gemeente ziet het ravijn er momenteel uit als een afgrond: de financiële meerjarenraming laat vanaf 2026 een groot tekort zien, dat zelfs toeneemt in 2027 en 2028. En dat is nadat het rijk de resterende opschalingskorting van macro € 675 miljoen heeft teruggenomen. Daarvoor zijn gemeenten eenmalig in 2025 gestraft met een incidentele uitname van € 675 miljoen. Dit is een van de belangrijke redenen waarom ons eigen financiële perspectief in 2025 is verslechterd.

Incidentele compensatie voor de jeugdzorg
Het Rijk en de VNG hebben 18 april 2023 een financieel principeakkoord bereikt voor de Hervormingsagenda jeugd. In de meicirculaire 2023 is voor jeugdzorg, onder voorbehoud van omzetting naar een definitief akkoord op de Hervormingsagenda, voor 2024 en voor 2025 een bedrag beschikbaar gesteld. De gemeente had al een stelpost in de begroting opgenomen, in afwachting van het principeakkoord. Dit was mogelijk op basis van een afspraak tussen het Rijk, IPO en VNG. Door het principeakkoord vervalt de stelpost voor 2024 en 2025.

De stelpost is geen budgettaire garantie dat het geld ook daadwerkelijk structureel beschikbaar komt in 2027. Voorzichtigheidshalve hebben wij daarom de stelpost vanaf 2026 afgeraamd naar 0.

Sociaal Domein
In het Sociaal Domein rijgen de ontwikkelingen zich aaneen, zowel landelijk als binnen onze eigen gemeente. We willen de beweging van ‘achter naar voren maken’, dus meer inzetten op preventie, efficiënter en sneller inspelen op de zorgvraag van (jeugdige) inwoners. Daarnaast maken we ons zorgen over de stijgende kosten van de Jeugdzorg, deze zijn ten opzichte van het begrotingskader 2024 met € 4,4 miljoen gestegen.

Integraal Huisvestingsplan
Het door de raad vastgestelde IHP is integraal financieel opgenomen in deze Kadernota.

Bezuinigingsmogelijkheden

Onderzoek naar de onderuitputting van budgetten

De afgelopen jaren zijn diverse budgetten niet volledig besteed. Bij het actualiseren van het onderzoek is aan het licht gekomen dat deze onderuitputting weliswaar een incidenteel karakter heeft, maar dat dit over de hele linie wel structureel aan de orde is. Daarom heeft het college besloten een deel van deze incidentele-structurele meevallers naar rato af te ramen op de budgetten van de programma's. Het college heeft de organisatie als opdracht mee deze aframing te verwerken met de begroting 2025 en verder. Daarmee creëert het college een financiële structurele ruimte van € 2,6 miljoen. De risicoreserve dient hiervoor wel extra te worden gevoed met ca. € 600.000.

Quick wins in navolging van Zero Based Budgetting.

Quick Wins volgens ZBB-rapport BMC (tekst uit programmabegroting 2023)

1. *Meer inkomsten*: Het gaat hierbij voornamelijk om het verhogen van belastingen zoals OZB, forensen- en toeristenbelasting en de leges.
Deze inkomstenverhogingen treffen voornamelijk de burgers en toeristen van onze gemeente. Gezien de door uw raad aangenomen motie "geen OZB-verhoging" bij de begrotingsbehandeling op 4 november 2021 vinden wij het niet op zijn plaats om hier op dit moment gevolg aan te geven. Daarnaast zorgt de omgevingswet ervoor dat er minder mogelijkheden zijn om leges te heffen is het verhogen van leges voor bijvoorbeeld bouwvergunningen is strijd met het stimuleren van woningbouw.
2. *Besparingen op het sociaal domein o.a. efficiencywinst toegang*
Binnen het sociaal domein lopen een aantal trajecten om de toegang tot bijvoorbeeld de jeugdzorg te verlagen door scholen hierin een rol te geven. De verwachting is dat de investeringen hierin een effect zullen hebben van meer dan € 1 miljoen. De komende tijd zal uitwijzen of het ingezette koersresultaat zal opleveren.
3. *Onderhoud kapitaalgoederen op een lager beheerniveau onderhouden*
Er kan worden gekozen voor een lager beheermodel. Dit is echter in strijd met het in juni 2021 door uw raad vastgestelde onderhoudsniveau. U heeft bij de besluitvorming over het kapitaalgoederen beheer een amendement aangenomen om toe te werken naar het niveau basis in plaats van het voorgestelde niveau laag. Bij de vaststelling van de begroting 2022 is het budget voor kapitaalgoederen verhoogd om wegen en groen op niveau basis te kunnen onderhouden.
4. *Besparing op personeel*
Op dit moment is het onverantwoord om op personeel te besparen gezien de aankomende ontvlechting. Daarnaast is de arbeidsmarkt erg lastig, het is moeilijk goed personeel te werven en vast te houden.
5. *Versoberen voorzieningen*
Het gaat hierbij om een aantal niet wettelijke voorzieningen zoals de muziekschool, welzijnswerk, kunst en cultuur, musea etc. Er zijn grote bedragen te besparen, echter besparing hierop zal leiden tot een verschraling van het aanbod en mogelijk ook sluiting van voorzieningen. Eenmaal gesloten voorzieningen zijn niet snel en eenvoudig weer terug te krijgen in de toekomst. Een besparing acht het college dan ook niet wenselijk.

Ad.1 Verhogen inkomsten uit belastingen en leges.

Op uitdrukkelijk verzoek van de gemeenteraad hebben we de afgelopen jaren de lastendruk voor onze burgers binnen de perken gehouden. Dat acht het college niet langer houdbaar: de OZB-inkomsten worden daarom verhoogd met 10%, wat tot een structurele extra inkomst van € 1,1 miljoen zorgt. Daarmee zijn de OZB-inkomsten op het niveau van redelijk peil en de woonlasten liggen daarmee vermoedelijk rond het Friese gemiddelde 2025. Dit is mede afhankelijk van wat andere gemeenten doen met de tarieven van de OZB.

Het college is verder voornemens zowel de Toeristenbelasting als de daaraan gekoppelde Forensenbelasting te verhogen. De extra structurele inkomsten begroot het college op € 275.000. Tegelijkertijd acht het college het niet haalbaar om de kostendekkendheid van alle leges te verhogen richting 100%. Uitzondering daarop zijn de afvalstoffenheffing en de rioolheffing, die al op 100% zijn begroot.

Ad.2 Besparingen sociaal domein.

Gezien de kostenontwikkelingen in het sociaal domein, met name in de Jeugdzorg, ligt het niet voor de hand grote besparingen te kunnen realiseren zonder fundamenteel andere keuzes te maken. Binnen het huidig wettelijk kader van de Jeugdwet heeft de gemeente zeer weinig mogelijkheden. De gemeente kan dure maatwerkvoorzieningen proberen af te schalen naar een voorliggende voorziening, zoals het doel is met het project Onderwijs en Zorg. De financiële besparing kunnen we op dit moment nog niet kwantificeren.

Ad.3 Besparingen op onderhoud kapitaalgoederen via lager beheersniveau

Het onderhoudsniveau wegen is door de raad vastgesteld op basis. Zou de raad kiezen om het onderhoudsniveau voor wegen op laag te zetten, dan is er op basis van de huidige begroting een

besparingspotentieel van ca. € 500.000. Dit zit dan met name op de onderdelen onkruidbestrijding, klein- en groot onderhoud.

Ad.4 Besparingen op personeel

We zien nog steeds als onwenselijk (extra) besparingen op personeel door te voeren: dat zou zonder meer betekenen dat de ambities niet op het gewenste niveau kunnen worden gehandhaafd. Met de huidige personele bezetting zien we dat al als een behoorlijke uitdaging. We zien tevens dat de afwikkeling van de ontvlechting formatieve frictie heeft opgeleverd, zowel in kwantitatieve als kwalitatieve zin, die we de komende jaren verder gaan afbouwen. Verder blijft de arbeidsmarkt erg lastig: het is moeilijk goed personeel te werven en vast te houden en voor zeer specialistische functies blijft het daarom nodig -als het echt niet anders kan- om personeel in te huren.

Ad.5 Besparingen op voorzieningen

We vinden het nog steeds niet verantwoord om het voorzieningenaanbod binnen onze mienskip te versoberen. Het college blijft dit dan ook zien als een allerlaatste optie omdat eenmaal afgebroken structuren niet zo eenvoudig meer zijn op te bouwen en dit in de praktijk leidt tot kapitaalvernietiging en vermindering van gemeenschapszin die zeer nodig is in de huidige tijd.

Negatieve uitgaven Beschermd Wonen nu structureel begroot

Tot nu toe begroten wij de “overschotten” Beschermd Wonen (via de centrumgemeente Leeuwarden) niet structureel. Omdat de ramingen van de Jeugdwet wel tot forse financiële extra lasten leiden voor de gemeenten, vindt het college het verantwoord om deze “overschotten” wel structureel in de begroting op te nemen. Op het moment dat het rijk deze middelen zou willen terughalen wegens onderbesteding, eist het college volledige compensatie voor de meerkosten van de Jeugdwet. We zullen de centrumgemeente Leeuwarden verzoeken opgave te doen van de effecten van de invoering van het woonplaatsbeginsel per 1 januari 2026 om duidelijk te krijgen in hoeverre per 2026 eventueel extra structurele middelen kunnen worden geraamd. Met deze maatregel heeft het college een bedrag van € 1,2 miljoen aan vermeden kosten structureel ingeboekt.

Onderzoek om andere baten te verhogen en lasten te verlagen

Het college wil laten onderzoeken of in de nabije toekomst parkeerbelasting kan worden ingevoerd op de randparkeerplaatsen. Het college koerst op een invoering per 2026, of zoveel eerder als mogelijk. De financiële omvang kunnen we op dit moment nog niet bepalen, maar dit zal substantieel zijn.

In tabelvorm hebben de hierboven genoemde maatregelen het volgende financiële effect:

	Maatregelentabel Kadernota 2025-2028			**Toelichting/opmerking**
	Stand Algemene Reserve	3.210.858		zonder maatregelen
	Eerste jaarschijf 2025		-334.276	zonder maatregelen
	Mogelijkheden voor het college			
	Incidentele keuzemogelijkheden			
	Kapitaallasten investeringen 2024 actualiseren	PM		onderzoek loopt
	Verhogen risicoreserve agv hoger risicoprofiel 2,6mln	-628.000		hangt samen met structurele keueze onderbesteding
	Opheffen BR rentschommelingen wethouderspensioenen	PM		geen wettelijke plicht; incidentele opbrengst € 700.000
	Structurele keuzemogelijkheden			
	Onderbestedingen analyse: 65% van het gemiddelde		2.600.000	door de hele begroting heen; aframing naar rato per programma
QW1	ZBB: belastingverhogingen tot redelijk peil OZB		1.100.000	dit betekent ongeveer 10% ozb stijging
QW1	ZBB: belastingen verhogen (Toeristen/Forensenbelasting)		275.000	invoering op zijn vroegst per 1 januari 2026
QW1	ZBB: alle leges tot 100% kostendekkendheid		-	in theorie € 600.000; het college acht dit niet haalbaar.
QW2	ZBB: Besparingen sociaal domein		PM	onderzoek Onderwijs en Zorg loopt.
QW3	ZBB: besparingen op onderhoud kapitaalgoederen		PM	onderhoud wegen naar laag kan € 500.000 opleveren; keuze raad
QW4	ZBB: besparing op personeel		-	het college acht dit niet haalbaar.
QW5	ZBB: besparingen op maatschappelijke voorzieningen		-	het college acht dit absoluut onwenselijk.
	Structureel doorramen voordeel Beschermd Wonen per 2025		1.200.000	risico: invoering woonplaatsbeginsel per 1/1/2026.
	Onderzoek naar Parkeerbelasting randparkeerplaatsen		PM	invoering uiterlijk per 1/1/2026.
	SALDO	2.582.858	4.840.724	

Technische uitgangspunten Kadernota

De algemene technische uitgangspunten voor het opstellen van de begroting 2025 zijn:

De raming van lasten en baten van bestaand beleid vindt plaats op basis van analyses en niet uitsluitend op basis van inflatie indexering.
De raming van gemeentelijke bijdragen aan externe instanties vindt plaats op basis van de meest recente begrotingen van deze partijen.
Voor de meerjarenbegroting wordt geraamd op basis van constante prijzen. Structurele lasten worden gedekt door structurele baten en incidentele baten zijn voornamelijk dekkingsmiddel voor incidentele lasten.
De algemene reserves en de weerstandscapaciteit voldoen aan normen die zijn gebaseerd op een risicoanalyse (op te nemen in de paragraaf risicobeheersing en weerstandsvermogen).

De financierings- en schuldpositie en het kasstroomsaldo voldoen aan de normen van de Economische Monetaire Unie (EMU) en de Wet HOF (Wet Houdbare Overheidsfinanciën).

Door middel van de in de begroting opgenomen onderhoudsplannen wordt te allen tijde ruimte gelaten voor onderhoud van kapitaalgoederen in overeenstemming met de door de raad vastgelegde kwaliteitsniveaus.
Vrijvallende kapitaallasten van vervangingsinvesteringen met betrekking tot de bedrijfsvoering blijven beschikbaar voor noodzakelijke vervangingen in de bedrijfsvoering.

Technische begrotingsparameters

Bij het opstellen van de begroting wordt uitgegaan van de volgende parameters.

Begrotingsparameter	Aan te houden waarde
Prijseffect bij interne budgetten (m.b.t. de leveringen binnen de gemeente)	Geen vaste aanpassingen, maximaal volgens de Prognose van de HCPI (geharmoniseerde consumentenprijsindex) van het Centraal Planbureau (CPB) in het Centraal Economisch Plan (CEP) van maart 2024: 2,2%.
Prijseffect bij externe budgetten (uitgaven)	Geen vaste indexering, eveneens maximaal volgens CPB-prognose van de HCPI 2024: 2,2%.
Rente % (voor interne verrekeningen: kosten kort geld, rekenrente reserves, kapitaallasten)	Uitgegaan wordt van het volgens BBV-bepalingen berekende omslagpercentage. Voor 2024 is deze vastgesteld op 1,2%
Cao-loonstijgingspercentage (betreft stijging bovenop periodieke loonstijging)	Loonvoet sector overheid op basis van CBP CEP raming maart 2023: 4,4%.

Meicirculaire

De meicirculaire 2024 informeert de gemeenten over de omvang en de verdeling van de algemene uitkering, de integratie-uitkeringen – inclusief die voor het sociaal domein - en de decentralisatie-uitkeringen uit het gemeentefonds voor de jaren 2024 en verder. Daarnaast bevat de circulaire informatie over andere financiële onderwerpen die voor de gemeenten van belang zijn. De effecten van de meicirculaire zijn volledig verwerkt in de Kadernota.

Programma 1: Ynwenner en Bestjoer

Hoofddoelstelling

De gemeente Noardeast-Fryslân is een resultaatgerichte organisatie met focus op klantgerichte dienstverlening, goed toegesneden op de toekomst en met als speerpunten het verbeteren van de dienstverlening, een veilige woon- en leefomgeving, een krachtig en eigentijds bestuur en een gezond financieel beleid voor de lange termijn.

Kerndoelstellingen

1.1a	Versterken professionele, efficiënte en kwalitatieve dienstverlening met aandacht voor het behouden van de menselijke maat en persoonlijk contact.
1.1b	Verbeteren van de communicatie met de bedrijven, klanten en inwoners.
1.2	Versterken veiligheidsgevoel inwoners leefomgeving, zowel thuis als in de openbare ruimte. Van de gemeente mag worden verwacht dat de gemeente zich inspant om het woon- en leefklimaat te beschermen, overlast weg te nemen en veiligheidsrisico's te beperken. De gemeente kan niet overal voor zorgen, inwoners zijn zelf ook verantwoordelijk voor veiligheid in hun eigen woon- en leefomgeving. Daarbij staat de gemeente voor continue verbetering van de samenleving door overlast weg te nemen.
1.3	Versterken van de positie van de gemeente met regionale, provinciale en Europese netwerken én de internationale vriendschapsband met Fulda en Crediton

Ontwikkelingen

Na de herindeling, de centralisatie van de ambtelijke dienst en de ontvlechting zal de organisatie zich verder ontwikkelen om daarmee de belofte van de oorspronkelijke herindeling in 2019 waar te kunnen maken. Een organisatie die door de opschaling in staat is om kwalitatief de burger en de ondernemer beter van dienst te zijn. Waardoor er bijvoorbeeld meer huizen gebouwd worden, goede school- en sportvoorzieningen gerealiseerd en behouden worden en mensen die het zelf niet meer allemaal aankunnen ondersteund worden. En een gemeentebestuur dat daarmee in staat is om de op ons afkomende transities, zoals bijvoorbeeld de klimaatverandering, de transformatie van de landbouw en visserij en de opvang en huisvesting van vluchtelingen en ontheemden vanuit ons eigen belang mee vorm te geven. En waarmee we als regionale speler in provinciaal, nationaal en Europees verband zichtbaar zijn zodat we in Leeuwarden, Den Haag en Brussel meetellen en invloed uitoefenen.

Dit alles vraagt een professionele en kwalitatief hoogwaardige organisatie, die mensen aan zich weet te binden en uitdagingen biedt om elke dag voor gemeente en inwoners van toegevoegde waarde te kunnen zijn.

Nieuw beleid

Nr	Doel	Titel	Bedrag	I/S*
2		Aanpak Europa: inbedding Europabeleid in organisatie d.m.v. deelname aan het Europapact en aanstelling van een Europacoördinator.	135.000	I
5		Veiligheidsnota	40.000	I
6		Personeel: formatieuitbreiding Vakjurist eenheid Stipe cluster Omgeving & Ekonomy	46.000	S

* i = incidenteel / s = structureel

Aanpak Europa:
Voor inwoners, ondernemers en Mienskip van belang zijn door als NF op het EU-podium vertegenwoordigd te zijn (i.c.m. regionale, provinciale, nationale netwerken) om te kunnen profiten van externe kennis, financiering en waar mogelijk beleid te beïnvloeden. Ook biedt dit kansen als aantrekkelijk werkgever. Op termijn zullen inverdieneffecten optreden, deze zijn nu nog niet kwantificeerbaar.

Veiligheidsnota
Voor de uitvoering van het vastgestelde veiligheidsnota is extra budget nodig op crisisbeheersing en de boa's.

Personeel: formatieuitbreiding vakjurist Openbare Orde en Veiligheid
Er is binnen cluster Omjouwing & Ekonomy geen strucurele formatie en capaciteit beschikbaar voor juridische ondersteuning voor taken op het gebied van openbare orde en veiligheid. Er is formatie voor een jurist Grondzaken, een jurist Ruimtelijke Ordening, en juristen VTH (Omgevingsrecht). In 2024 is er voor gekozen om een jurist voor een beperkt aantal uur in de week in te huren en dat is niet voldoende.

Programma 2: Mienskip

Hoofddoelstelling
Vitale gemeenschappen en de leefbaarheid van Noardeast-Fryslân versterken

Kerndoelstellingen

2.1a	Meer sociale verbondenheid en gemeenschapszin.
2.1b	Meer zelforganisatie, zelfsturing en eigen verantwoordelijkheid van burgers per dorp en wijk.
2.2	Verbeteren toekomstbestendigheid maatschappelijke voorzieningen.
2.3	Meer inspirerende fysieke schoolomgeving.
2.4	Fuortsterkjen fan de eigen identiteit en talen.

Ontwikkelingen
In Noardeast-Fryslân staan inwoner en samenleving centraal en gaan we uit van de leefwereld van de inwoners in onze samenleving. Dat past bij de veranderde rollen die overheid, inwoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties innemen. Verbondenheid, betrokkenheid en samenwerking zijn kernwoorden van dit programma.

Onze gemeente kent een rijk verenigingsleven en sterke mienskipssin. Activiteiten op het gebied van sport en cultuur, al dan niet in verenigingsverband, verbindt mensen en vergroot de levendigheid van de dorpen. Het is daarom belangrijk initiatieven in de dorpen en wijken te blijven stimuleren en ondersteunen. Sport, muziek en cultuur dragen bij aan de sociale samenhang. Voor deze activiteiten zijn voorzieningen nodig: dorpshuizen, bibliotheken en sportaccommodaties. Deze voorzieningen moeten toekomstbestendig en duurzaam zijn, betaalbaar, bereikbaar en toegankelijk.

Het onderwijs én de school als sociale plek in wijk en dorp zijn van groot belang in onze gemeente en dat willen we graag behouden. De gemeente heeft samen met de schoolbesturen een integraal huisvestingplan (IHP) ontwikkeld. Dit zal de komende jaren worden uitgevoerd. We stimuleren tegelijkertijd de samenwerking Onderwijs en Zorg, in lijn met de Friese preventie-aanpak (FPA).

As Fryske gemeente wolle wy ús eigen taal en de streektalen de oandacht jaan dy ’t it fertsjinnet.
De gemeente docht sels mear om it Frysk in prominint plak te jaan en ek yn it ûnderwiis te stimulearjen.

Nieuw beleid
In 2025 zal het college vol blijven inzetten op de reeds ingezette projecten binnen dit programma. Hierbij zullen er geen nieuwe ideeën of beleid worden toegevoegd, maar zal er in 2025 vol worden ingezet op de verdere uitvoering van deze ambities. Dit gebeurt door de reeds beschikbaar gestelde middelen te gebruiken voor de instandhouding van de personele capaciteit en hetgeen dat nodig is, zodat we de ambities goed uit kunnen voeren en op de langere termijn.

We blijven inzetten op een betere verbinding tussen Onderwijs en Zorg, om enerzijds de zorg dichterbij en laagdrempeliger op de scholen te organiseren en anderzijds de kosten terug te brengen. De komende jaren willen we de financiële effecten van dit project structureel vertalen in de begroting en dat zal ook echt noodzakelijk zijn.

Programma 3: Soarch en Wolwêzen

Hoofddoelstelling:
Inwoners in onze gemeente hebben de mogelijkheid om mee te doen, ongeacht belemmeringen of beperkingen.

Kerndoelstellingen

3.1	Verbeteren integrale samenwerking Zorg en Onderwijs.
3.2	Stimuleren van een gevarieerd Wonen en Zorg aanbod.
3.3	Bevorderen van Gezondheid en Welzijn middels een gemeenschapsaanpak.
3.4	Bevorderen Talentontwikkeling en het opzetten en faciliteren van netwerken (Onderwijs, Ondernemers, Overheid).
3.5	Bevorderen en door ontwikkelen Aanpak armoede.
3.6	Verbeteren dienstverlening jongeren (in kwetsbare posities).

Ontwikkelingen
Het Sociaal Domein is dynamisch en omvangrijk qua wettelijke taken en maatschappelijke opgaven. Naast het uitvoeren van wetten, zetten we ook volop in op diverse ambities zoals als een verbeterde verbinding tussen de werkvelden Zorg & Onderwijs, Wonen – Zorg – Welzijn, Armoede(bestrijding), de Fryske Mienskip Oanpak. In die aanpak brengen we Onderwijs, Zorg, Ontmoeting, Onderwijs, Gezondheid, Cultuur en Sport steviger met elkaar in verbinding en willen we ervoor zorgen dat iedereen gelijke kansen krijgt en meedoet in onze samenleving.

Een belangrijk thema daarin is Opgroeien in een Kansrijke Omgeving (OKO), waarbij we intensief samenwerken met het onderwijs en daarin de verbinding leggen met het project Zorg-Onderwijs.
Een andere kansrijke ontwikkeling, is de oprichting van een samenwerkingsplatform, als gevolg van de onlangs vastgestelde visie op Welzijn. In dit platform werken een groot aantal samenwerkingspartners van de gemeente samen, om preventief werken een belangrijke plek te geven in het programma van Soarch en Wolwêzen.

Preventief werken zal de komende jaren in toenemende mate steeds belangrijker worden, omdat de zorg en ondersteuning op termijn niet overal meer geboden kan worden. Dit als gevolg van het afnemende arbeidspotentieel -, maar ook de rendabiliteit van zorg, vanwege de spreiding en onderlinge afstand van de vele kernen in onze gemeente. Dit veroorzaakt een negatieve balans tussen zorgvraag en zorgaanbod in de komende jaren. Dit alles heeft een forse impact op de leefbaarheid, met name in de kleinere kernen.
We zullen in de komende jaren niet ontkomen aan noodzakelijke – en ingrijpende beleidswijzigingen, om de ondersteuning – en zorgstructuur in programma 3, maar ook programma 2 (Mienskip) anders in te richten, te bekostigen en financieel beheersbaar te houden (‘ravijnjaar 2026’ en de jaren erna).

Als gemeente zijn we aan de slag gegaan met landelijke programma’s als het Gezond en Actief Leven Akkoord (GALA), het Integraal Zorgakkoord (IZA), maar ook een aantal andere actuele urgente maatschappelijke opgaven, zoals de huisvesting van statushouders en de opvang van vluchtelingen vanuit de Oekraine. De huisvesting van diverse doelgroepen is een omvangrijke opgave, niet alleen voor de gemeente, maar ook voor onze ketenpartners. De opvang van Oekraïners en het huisvesten van Statushouders kent een forse taakstelling en dito ambitie, die de nodige inzet vergt van de ambtelijke organisatie.

Het verwezenlijken van al deze ambities, projecten en het borgen van preventief werken, gaat gepaard met een forse ambtelijke inzet en uitdaging. Hier willen we dan ook aandacht voor vragen in deze kadernota. Onze inzet – en voorstel is, om vooral de incidentele – en resterende middelen uit de voorgaande jaren, te benutten om de huidige ambtelijke inzet te kunnen waarborgen en behouden. Enerzijds om de wettelijke taken te kunnen blijven uitvoeren en anderzijds om het hoge ambitieniveau in dit programma vast te kunnen houden, hetgeen ook noodzakelijk is gezien de forse sociaal maatschappelijke uitdagingen die voor ons liggen.

Dit vereist creativiteit en flexibiliteit in – en door de ambtelijke organisatie, ook als het gaat om de inzet van middelen en de prioritering ervan. Daar waar mogelijk benutten we inhoudelijke budgetten, om aan de benodigde formatieve inzet te voldoen. Aanvullend brengen we samenhang aan tussen de budgetten in het programma. Door het ‘ontschotten’ van budgetten kunnen we snel inspelen op prioriteiten en urgentie.

Daarnaast stellen we concreet voor om de incidentele resterende middelen vanuit de coalitieakkoordgelden te herbestemmen en in te zetten voor onder andere inzet en het behoud van medewerkers die zich bezig houden met:

- Kwaliteit (2 fte);
- Schulddienstverlening (1,5 fte);
- Gevolgen Kindertoeslagenaffaire (1 fte);
- Schoolmaatschappelijk werk (Zorg-Onderwijs) (4 fte);
- Jeugdzorg (2 fte);
- Integratie en huisvesting statushouders (2 fte);
- Fryske Mienskip Oanpak (projectleiding) (1 fte).

Dit is van belang om te kunnen blijven voldoen aan onze wettelijke taken, maar ook het preventief werken en onze ambities daarin. Programma 3 heeft logischerwijs een belangrijke samenhang met Programma 2, dat gericht is op het collectief en de leefbaarheid in onze dorpen en de stad. Dat kan niet los van elkaar gezien worden.

N.B. Met de benodigde middelen voor de verhoogde wettelijke taak voor het extra huisvesten van statushouders, wat een berekende financiële extra structurele last van € 1,1 miljoen met zich meebrengt, hebben we geen rekening gehouden in het meerjarenperspectief. Wij wachten een extra rijksbijdrage af.

Nieuw beleid

De afgelopen jaren is er ingezet op een aantal grote projecten opgezet om de grote uitdagingen in de zorg aan te pakken. Daar wordt ook in 2025 verder op ingezet. Daarom wordt er geen nieuw beleid opgevoerd en wordt er gekozen om de inzet binnen het sociaal domein te versterken. Dit gebeurt door reeds beschikbaar gestelde budgetten in te zetten voor de instandhouding van de personele capaciteit en hetgeen dat nodig is om de ambities te realiseren.

Programma 4: Wurk, Bedriuw en Rekreaasje

Hoofddoelstelling
Behouden en streven naar een gezond ondernemersklimaat.

Kerndoelstellingen

4.1a	Bereikbaarheid en ruimte voor bedrijven.
4.1b	Meer instroom en toeleiding naar werk.
4.2	Creëren en realiseren van de juiste randvoorwaarden voor detailhandelsbeleid.
4.3	Meer toekomstbestendige, duurzame en innovatieve bedrijvigheid.
4.4	De aantrekkelijkheid en gastvrijheid van de gemeente om te recreëren en te verblijven verder vergroten.

Ontwikkelingen

Economie
Een sterke economie is belangrijk voor de leefbaarheid van de regio. Noardeast-Fryslân staat hierbij voor grote opgaven. Trends op het gebied van duurzaamheid, demografie en technologische ontwikkeling maken duidelijke keuzes noodzakelijk. Een gerichte economische aanpak moet er toe bijdragen dat de gemeente zich in totaliteit sterk ontwikkelt.
We richten ons op het algeheel versterken van het vestigingsklimaat, stimuleren het starten van nieuwe ondernemingen, bevorderen de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt en faciliteren bij het verbeteren van de innovatiekracht van het bedrijfsleven. Bij dit laatste richten we ons met name op sterke stuwende (“exporterende”) sectoren in de gemeente; landbouw/agrifood, maakindustrie (in het bijzonder de metaalindustrie), bouwnijverheid en toerisme/recreatie. Deze sectoren vormen de economische basis voor de lange termijn.
Daarnaast richten we ons op het versterken van het economisch voorzieningenniveau van de gemeente, in het bijzonder de detailhandel. In Regiostad Dokkum met zijn bovenregionale functie en Kollum met zijn centrumpositie voor de oostkant van de gemeente werken we samen met ondernemers en inwoners aan gezonde, aantrekkelijke winkelgebieden.

Landbouw
De omgevingsvisie is wettelijk verplicht (Omgevingswet). Het is de bedoeling dat de doelen uit de omgevingsvisie bereikt worden. Dat gaat niet vanzelf. Daarom wordt de omgevingsvisie uitgewerkt in (concreet) beleid en bijbehorende maatregelen. Dit doen we door omgevingsprogramma’s te maken.
Het omgevingsprogramma Landbouw zorgt ervoor dat de doelen uit de omgevingsvisie tav landbouw en het landelijke gebied gehaald kunnen gaan worden. Dit betreft het bijeenbrengen van de doelen vanuit de diverse opgaven (zoals NOVEX en FPLG) voor een duurzame, toekomstbestendige en economisch rendabele landbouw en voedselproductie, meer biodiversiteit en klimaatadaptatie zodat deze in onderlinge samenhang bereikt worden.

Recreatie en toerisme
Recreatie en toerisme is een groeisector in de gemeente Noardeast-Fryslân. We zijn trots op onze trekpleisters als Nationaal Park Lauwersmeer, Unesco Werelderfgoed De Waddenzee, Nationaal landschap Noardlike Fryske Wâlden en Dokkum als regiostad. Deze zeer waardevolle elementen vervullen een cruciale rol in het recreatieve en toeristische beleid.
In de uitvoering van het toeristisch beleidsplan zal hier met name aandacht voor zijn, onder andere in relatie tot het ontwikkelen van streekmerken en de reeds bestaande infrastructuur en voorzieningen. Bevordering van toerisme wordt gezocht in het op passende schaal benutten van Lauwersmeer, de Waddenkust in het kielzog van de dijkversterking, het optimaliseren van kansen op en bij het water en versterken van toeristische kernen. We zetten in op kleinschalig en duurzaam toerisme, waarbij we de balans zoeken tussen verhogen van het aantal toeristen en behoud van de natuur.

Nieuw beleid

Nr	Doel	Titel	Bedrag	I/S*
31		Havenmeester Dokkum e.o.	84.110	S
		- dekking via liggelden	-84.110	S

* i = incidenteel / s = structureel

Havenmeester Dokkum e.o.
Uitoefening havenmeesterschap in haven Dokkum e.o. om zo de aantrekkelijkheid en gastvrijheid van de gemeente om te recreëren en te verblijven verder te vergroten.

Programma 5: Wenjen en Omjouwing

Hoofddoelstelling

Behouden en versterken van een aantrekkelijke, identiteitsbewuste en toekomstbestendige woon- en leefomgeving.

Kerndoelstellingen

5.1	Het verbeteren van de doorstroming op de woningmarkt en toekomstbestendig wonen, waarbij alle doelgroepen op de woningmarkt hun woonwensen kunnen realiseren.
5.2	In 2050 is Noardeast-Fryslân een regio die volhoudbaar voorziet in haar behoefte qua energie, voedsel, producten en diensten.
5.3	Het bereiken en in stand houden van een gezonde en veilige fysieke leefomgeving van een goede omgevingskwaliteit, waarbij de landschappelijke, cultuurhistorische en ecologische waarden worden beschermd en de belevingswaarden en de ruimtelijke kwaliteit van de omgeving worden versterkt.
5.4	Meer toepassen van de uitgangspunten van de circulaire economie.
5.5	De energiearmoede wordt zodanig verminderd dat in 2030 alle inwoners blijvend in hun energiebehoefte kunnen voorzien op basis van een maatschappelijk verantwoord niveau van levensonderhoud.

Ontwikkelingen

Beleid
Per 1 januari 2024 is de Omgevingswet in werking getreden: een nieuw wettelijk kader en een nieuwe manier van werken die ook zijn doorvertaling zal krijgen in de raadsprogramma's. Zo is er een omgevingsvisie gemaakt waarin doelen en opgaven geformuleerd zijn. Het opstellen van de in de omgevingsvisie genoemde omgevingsprogramma's (een nieuw wettelijk instrument voor het maken van beleid voor de fysieke leefomgeving) en de daarbij behorende maatregelen zorgen voor uitvoering van de visie. Concreet kan hier in ieder geval worden gedacht aan omgevingsprogramma's voor Mobiliteit, Klimaatadaptatie, Landbouw, Regiostad Dokkum, Kollum en Hallum.

De beleidsdoelen uit de omgevingsvisie en de omgevingsprogramma's worden vertaald naar de smartdoelen en de activiteiten in de raadsprogramma's. Zo wordt geborgd dat de raad sturing houdt op de uitvoering van de omgevingsvisie.

Nieuw beleid

Nr	Doel	Titel	Bedrag	I/S*
17	5.01	Functies Omgevingswet	219.000	I
18	5.4	Toekomstige inzameling huishoudelijk afval *dekking via tarieven afvalstoffenheffing*	25.000 *-25.000*	I *I*
21	5.01	Implementatie Wet Versterking Regie Volkshuisvesting en opstellen wettelijk verplicht Volkshuisvestingsprogramma	50.000	S
21	5.01	Implementatie Wet Versterking Regie Volkshuisvesting en opstellen wettelijk verplicht Volkshuisvestingsprogramma	25.000	I
23		Inhuur beleidsadviseurs Erfgoed, specialisme Archeologie	186.000	I
28	5.1 t/m 5.5	Programma nota Grondbeleid	1.000.000	I
39		Omgevingswet: formatieuitbreiding functioneel applicatiebeheerder Centric Leefomgeving cluster DYenF	84.000	S

* i = incidenteel / s = structureel

Functies Omgevingswet
De tijdelijke extra formatie is benodigd voor het omzetten van een tijdelijk omgevingsplan naar een definitief omgevingsplan. Het is een verplichting uit de Omgevingswet om een definitief omgevingsplan op te stellen. We vragen een incidenteel budget gedurende twee jaar.

Toekomstige inzameling huishoudelijk afval

Er wordt onderzoek uitgevoerd naar een systeem waarbij verenigingen hun subsidie inkomsten en manier van inzamelen behouden en de VANG-doelstellingen, in samenwerking met de mienskip, nog beter bereikt kunnen worden

Implementatie Wet Versterking Regie Volkshuisvesting en opstellen wettelijk verplicht Volkshuisvestingsprogramma
Het kerninstrument in de Wet is het Volkshuisvestingsprogramma. Dit programma omvat een breed scala aan maatregelen en beleidsinitiatieven die tot doel hebben om de woningmarkt toegankelijker, betaalbaarder en duurzamer te maken. Onderdelen van het Volkshuisvestingsprogramma zijn o.a.: de woonzorgvisie, woningbouwprogrammering en de urgentieverordening. Er gaan kosten gepaard met de uitwerking van het verplichte Volkshuisvestingsprogramma: een aantal onderdelen van het programma zijn namelijk nieuw.

Inhuur beleidsadviseurs Erfgoed, specialisme Archeologie
Noardeast-Fryslân is de grootste archeologische gemeente van Nederland. Op dit moment is er echter geen specialist binnen de gemeente om de wettelijke taken op het terrein van archeologie uit te voeren. Ook de provincie Fryslân heeft in het kader van het Inter-bestuurlijk toezicht al vraagtekens gezet bij het ontbreken van een specialist. We vragen een incidenteel budget gedurende twee jaar.

Programma nota grondbeleid
In 2024 wordt het nieuwe grondbeleid vastgesteld, om hieraan adequaat uitvoering te geven is een revolverend budget nodig die gevoed kan worden uit de winstnemingen uit de grondexploitaties. Een eerste injectie voor dit budget vindt plaats vanuit de Ontwikkelreserve ad. € 1 miljoen.

Omgevingswet: formatieuitbreiding functioneel applicatiebeheerder Centric Leefomgeving cluster DYenF
Centric Leefomgeving is het nieuwe systeem voor de afhandeling van vergunningsaanvragen, toezicht en handhaving en beoogd de ondersteuning van 30+ zaaktypen en 75+ gebruikers.
Als centrale applicatie kent CLO een aanzienlijk aantal koppelvlakken waaronder met andere applicaties als het centrale zaaksysteem, financieel systeem en datawarehouse.

Voor het goed kunnen beheren van het systeem CLO is coördinatie, structuur en afdoende capaciteit voor de werkzaamheden nodig. Als dit niet gebeurt lopen we als gemeente het risico dat de continuiteit in onze dienstverlening op het gebied van vergunningverlening in gevaar komt. Ter vergelijking is ook navraag gedaan bij de Gemeente Waadhoeke gedaan over hoe zij het beheer van CLO hebben geregeld. Zij werken op dit moment met 2 functioneel beheerders die in totaal 56 uur per week besteden aan dit systeem.

Door het efficient inzetten van de functioneel applicatiebeheerder in combinatie met kerngebruikers van het cluster Omjouwing en Ekonomy is de verwachting dat wij met een functioneel applicatiebeheerder 36 uur voldoende capaciteit hebben.

Programma 6: Iepenbiere Romte

Hoofddoelstelling
Zorgen voor een goed onderhouden, leefbare, duurzaam ingerichte, veilige en gezonde openbare ruimte voor onze inwoners en andere gebruikers.

Kerndoelstellingen

6.1	Realiseren van een duurzame inrichting van de openbare ruimte.
6.2	Verkeer/ mobiliteit.

Ontwikkelingen
Programma 6 heeft als speerpunt: het creëren van een veilige bereikbaarheid d.m.v. het opstellen en uitwerken van een visie met een Mobiliteitsplan. Ook wordt uitvoering gegeven aan het Biodiversiteitsplan door onze leefomgeving nog biodiverser te maken. Daarbij wordt het kapitaalgoederenplan Gebouwen geactualiseerd en doorgerekend waarbij verduurzaming een onderdeel zal zijn.

Nieuw beleid

Nr	Doel	Titel	Bedrag	I/S*
45	6.1	Uitvoeren verbeterplan. Aanpassen van functies en de wijk indeling Gemeentewurk voor betere bedrijfsvoering	204.000	I
49	6.2	Ruimen graven	170.000	I

* i = incidenteel / s = structureel

Uitvoering verbeterplan Gemeentewurk
De gemeente kent uitdagingen op het terrein van biodiversiteit, sportvelden, exotenbestrijding en bomen. Daarom wordt er voorgesteld om een bovenwijkse eenheid in te stellen waarin deze uitdagingen worden opgepakt. Deze eenheid moet aangestuurd worden door een Coördinator.
Voor de dagelijkse aansturing buiten worden vanuit de bestaande formatie functies omgezet naar de functie meewerkend voorman. Hiervoor wordt uitsluitend het verschil in de loonschaal berekend.

Ruimen graven
Graven ruimen waar afstand van is gedaan en of het grafrecht vervallen is verklaard zodat deze weer opnieuw kunnen worden uitgegeven. De graven zullen door een externe partij worden geruimd.

Personiel en bedriuwsfiering

Nieuw beleid

Nr	Doel	Titel	Bedrag	I/S*
53		Uitbreiden formatie Communicatieadviseur en Communicatiemedewerker	153.000	S
		- *dekking uit projecten*	-153.000	S

* i = incidenteel / s = structureel

Uitbreiden formatie communicatieadviseur en communicatiemedewerker
Voor grote projecten zoals AZC, huisvesting en gaswinning is gebleken dat steeds meer communicatiecapaciteit gevraagd wordt voor participatie, vormgeving, projectondersteuning etc., zowel adviserend als ondersteunend.
Gelet op de ambities en toekomstige projecten voor adequate communicatie is 4,8 fte communicatieadviseur (nu 3,2 fte) en 3,8 communicatiemedewerker (nu 3,0 fte) benodigd. De kosten hiervan zullen worden gedekt uit de projecten waarvoor deze medewerkers werkzaam zullen zijn.

Overbezetting als gevolg van de ontvlechting
Per 1 januari is de centrumregeling samenwerking Dantumadiel en Noardeast-Fryslân opgeheven. Deloitte heeft in het ontvlechtingsplan geadviseerd dat beide gemeente financiële afspraken moeten maken over boven formatief personeel dat als gevolg van de overgang van onderneming niet verdeeld kan worden over beide gemeenten.

De gemeenten Dantumadiel en Noardeast-Fryslân hebben naar aanleiding hiervan afgesproken de kosten van overbezetting die een direct gevolg zijn van de ontvlechting te verdelen op basis van de verdeelsleutel zoals die per 1-1-2023 gold. Na drie jaar komen de kosten van dan resterende overbezetting volledig ten laste van de gemeente Noardeast-Fryslân. Vanuit beide gemeenten is een inspanningsverplichting om de overbezetting zo snel mogelijk te reduceren. Uit het vastgestelde sociaal plan volgt dat het reduceren van de overbezetting niet leidt tot gedwongen ontslagen.

De overbezetting per 1 januari 2024 bedroeg 33,9 fte. Door natuurlijk verloop, mobiliteit, formatiewijziging etc. is de verwachte overbezetting per 1-1-2025 19,8 fte. De daling in de overbezetting betekent dat de organisatie minder optimaal haar taken kan uitvoeren. Ambtenaren die een overtallige positie hebben voeren namelijk een gemeentelijke taak uit. De financiële gevolgen van deze overbezetting bedragen in 2025 € 989.000,-. In 2026 daalt dit naar verwachting naar € 584.000,-. In 2027 verwacht het college geen kosten aan overbezetting als gevolg van de ontvlechting te hebben.

Om de overbezetting te verminderen is een plan van aanpak opgesteld. Dit plan is nog niet vastgesteld vanwege de arbitragezaak en het meedelen van Dantumadiel in de kosten hiervoor. De vastelling van dit plan is afhankelijk van de duur van de arbitrage. In deze kadernota zijn voorstellen opgenomen voor personele inzet. Deze dragen ook bij aan het verminderen van de overbezetting.

Bijlage 1: lijst met nieuw beleidswensen Kadernota 2025.

Prioriteit	Nr.	Prog.	Bestuurder	Doelstelling	Voorstel	Onderbouwing	Onvermijdelijk	Onuitstelbaar	I/S	Som van Krediet	Som van Bijdrage 3'den / dekking	Som van Kap. Lasten	Som van Exploitatie	Som van Reserve
A													180.590	978.628
	2	1	Kramer	Versterken professionele dienstverlening (anticiperen op genoemde ontwikkelingen).	Aanpak Europa:; inbedding Europabeleid in organisatie d.m.v. deelname aan het Europapact en aanstelling van een Europacoördinator.	Voor inwoners, ondernemers en Mienskip van belang zijn door als NF op het EU-podium vertegenwoordigd te zijn (i.c.m. regionale, provinciale, nationale netwerken) om te kunnen profiten van externe kennis, financiering en waar mogelijk beleid te beïnvloeden. Ook biedt dit kansen als aantrekkelijk werkgever. Op termijn zullen inverdieneffecten optreden, deze zijn nu nog niet kwantificeerbaar.	In sterke netwerken het maximale voor inwoners, ondernemers en samenleving realiseren om klaar te zijn voor voor de uitdagingen van de toekomst.	Komend jaar moeten Fryske gemeenten die in Europapact willen deelnemen dit aangeven.	I					135.000
	17	5	Koonstra	501	Functies Omgevingswet	Met het Raadsvoorstel “Gevolgen inwerkingtreding Omgevingswet” zijn middelen voor 2024 aangevraagd. Ook is in het voorstel gesteld, dat structurele benodigde capaciteit voor 2025 en verder via de reguliere P&C Cyclus wordt aangevraagd. Voor RB&P schat ik de onderstaande benodigde capaciteit in voor 2025 en verder. -Regelanalist 0.5 Fte -Geo-adviseur 0.8 Fte -Beleidsmedewerker RO 2 Fte De regelanalist is verantwoordelijk voor het opstellen en beheren van de toepasbare regels. Het betreft een nieuwe functie volgend uit Omgevingswet.	Het is een verplichting vanuit de omgevingswet.	Het is een verplichting vanuit de omgevingswet. Om binnen de aangewezen periode dit te kunnen realiseren, moet per direct gestart worden.	I					218.686
	18	5	Jouta	5.4. Meer toepassen van de uitgangspunten van de circulaire economie	Toekomstige inzameling huishoudelijk afval	Er wordt onderzoek uitgevoerd naar een systeem waarbij verenigingen hun subsidie inkomsten en manier van inzamelen behouden en de VANG-doelstellingen, in samenwerking met de mienskip, nog beter bereikt kunnen worden	In het huidige coalitieakkoord staat dat dit onderzoek uitgevoerd gaat worden. Het college heeft dit toegezegd aan de Raad. Om aan het coalitieakkoord te voldoen moet het worden uitgevoerd in 2025.	Het uitvoeren van het onderzoek is opgenomen in het coalitieakkoord. Het college wil dit onderzoek nog in de huidige coalitieperiode uit laten voeren.	I					0

Prioriteit	Nr.	Prog.	Bestuurder	Doelstelling	Voorstel	Onderbouwing	Onvermijdelijk	Onuitstelbaar	I/S	Som van Krediet	Som van Bijdrage 3'den / dekking	Som van Kap. Lasten	Som van Exploitatie	Som van Reserve
A													180.590	978.628
	5	1	Kramer	Van de gemeente mag worden verwacht dat de gemeente zich inspant om het woon- en leefklimaat te beschermen, overlast weg te nemen en veiligheidsrisico's te beperken. De gemeente kan niet overal voor zorgen, inwoners zijn zelf ook verantwoordelijk voor veiligheid in hun eigen woon- en leefomgeving. Daarbij staat de gemeente voor continue verbetering van de samenleving door overlast weg te nemen.	Veiligheidsnota	Voor de uitvoering van het vastgestelde veiligheidsnota is extra budget nodig op crisisbeheersing en de boa's.	De uitgaven zijn onvermijdbaar, want als er geen budget beschikbaar komt voor de middelen kunnen er op crisisbeheersing geen trainingen/ (oefeningen/opleidingen georganiseerd worden. En de boa's kunnen dan geen vervolg (wettelijk verplicht) training volgen voor het uitvoeren van het handhavingsarrangement (geweldsmiddelen bodycams en handboeien). Dit betekent dat zij hun opleiding (in 2024 gevolgd wordt) niet kunnen continueren en minder beschermd zijn mocht geweld zich voordoen. Ook zal er niet meer gewerkt kunnen worden met het BRS Systeem, waarin boetes, meldingen, kentekens, persoongegevens gecheckt kunnen worden.	Als er in 2025 niet in geinvesteerd wordt, kunnen de trainingen/opleidingen niet plaatsvinden.	I					40.000
	21	5	Koonstra	501 Het verbeteren van de doorstroming op de woningmarkt en toekomstbestendig wonen, waarbij alle doelgroepen op de woningmarkt hun woonwensen kunnen realiseren.	Implementatie Wet Versterking Regie Volkshuisvesting en opstellen wettelijk verplicht Volkshuisvestingsprogramma.	Het kerninstrument in de Wet is het Volkshuisvestingsprogramma. Dit programma omvat een breed scala aan maatregelen en beleidsinitiatieven die tot doel hebben om de woningmarkt toegankelijker, betaalbaarder en duurzamer te maken. Onderdelen van het Volkshuisvestingsprogramma zijn o.a.: de woonzorgvisie, woningbouwprogrammering en de urgentieverordening. Er gaan kosten gepaard met de uitwerking van het verplichte Volkshuisvestingsprogramma. Een aantal onderdelen van het programma zijn namelijk nieuw. Daarnaast vraagt een intergale	De Wet Versterking Regie Volkshuisvesting, ook bekend als de WVRV, heeft als doel de regie en samenwerking op het gebied van volkshuisvesting te versterken. Deze Wet wordt van kracht om de uitdagingen op de woningmarkt aan te pakken en ervoor te zorgen dat er voldoende passende en betaalbare woningen beschikbaar zijn voor alle burgers. Het kerninstrument in de Wet is het Volkshuisvestingsprogramma. In 2026 moet het Volkshuisvestingsprogramma gereed zijn. Dit programma vervangt de woonvisie en krijgt een plek in de beleidscyclus van de Omgevingswet. De wettelijke verplichting voor het hebben van een Volkshuisvestingsprogramma in 2026 maakt uitgaven hiervoor onvermijdbaar en onuitstelbaar. De onderdelen binnen het Volkshuivestingsprogramma zijn nodig om in het kader van het coalitieprogramma uitvoering te kunnen geven aan het woonbeleid.	De uitgaven zijn onuitstelbaar, omdat de WVRV iedere gemeente verplicht om een Volkshuisvestingsprogramma te maken in 2025 om vanaf 2026 hiervan gebruik te kunnen maken.	S/I				50.000	25.000
	6	1	Kramer	n.b.	Personeel	Formatieuitbreiding Vakjurist eenheid Stipe cluster Omgeving & Ekonomy	Het ontbreken van juridische ondersteuning voor taken op het gebied van openbare orde en veiligheid zorgt voor juridische risico's, onvoldoende juridische kwaliteit van producten en ontoereikende advisering aan de burgmeester. Het werkveld openbare orde en veiligheid is een complex werkveld. Het handhaven van de openbare orde is een steeds grote wordende opgave binnen gemeenten. Denk hierbij aan aanpak van ondermijning en woonoverlast. Voor een uitgebreide toelichting wordt verwezen naar bijgevoegd directiebesluit d.d. 28 november 2023. Er is binnen cluster Omjouwing & Ekonomy geen structurele formatie en geen structurele capaciteit beschikbaar voor juridische ondersteuning voor taken op het gebied van openbare orde en veiligheid	Het gaat om structurele en reguliere lopende juridische taken op het gebied van openbare orde en veiligheid. Deze worden nu uitgevoerd door een inhuurjuist.	S				46.480	

Prioriteit	Nr.	Prog.	Bestuurder	Doelstelling	Voorstel	Onderbouwing	Onvermijdelijk	Onuitstelbaar	I/S	Som van Krediet	Som van Bijdrage 3'den / dekking	Som van Kap. Lasten	Som van Exploitatie	Som van Reserve
A													180.590	978.628
	23	5	Jouta	Het bereiken en in stand houden van een gezonde en veilige fysieke leefomgeving van een goede omgevingskwaliteit, waarbij de landschappelijke, cultuurhistorische en ecologische waarden worden beschermd en de belevingswaarden en de ruimtelijke kwaliteit van de omgeving worden versterkt.	Inhuur beleidsadviseurs Erfgoed, specialisme Archeologie (1,5 fte)	Noardeast-Fryslân is de grootste archeologische gemeente van Nederland. Op dit moment is er echter geen specialist binnen de gemeente om de wettelijke taken op het terrein van archeologie uit te voeren. Ook de provincie Fryslân heeft in het kader van het Inter-bestuurlijk toezicht al vraagtekens gezet bij het ontbreken van een specialist.	Met de invoering van de Omgevingswet heeft de gemeente er de taak bij gekregen als het gaat om archeologie. De gemeente moet een vergunning verlenen bij archeologische monumenten. Daarbij hoort ook het bijkomende handhaving, toezicht en beleid. In het kader van interbestuurlijk toezicht en de provinciale reactie op de concept-erfgoednota geven duidelijk aan dat er zorgen zijn over de manier waarop de gemeente omgaat met de status als grootste archeologiegemeente in Nederland.	Deze taak is bij de gemeente neergelegd bij de invoering van de Omgevingswet. De gemeente kan op dit moment niet aan deze taak voldoen.	I					185.918
	31	4	Slijver	De aantrekkelijkheid en gastvrijheid van de gemeente om te recreëren en te verblijven verder vergroten.	Havenmeester Dokkum e.o.	Uitoefening havenmeesterschap in haven Dokkum e.o.	Overeenkomst met huidige havenmeester is opgezegd. Deze dienst / taak moet worden uitgevoerd.	Overeenkomst met huidige havenmeester is opgezegd per 1-1-2025	S				0	
	39	5	Koonstra	Omgevingswet	Omgevingswet	Formatieuitbreiding functioneel applicatiebeheerder Centric Leefomgeving cluster DYenF	De Omgevingswet is op 1 januari 2024 inwerking getreden. Het landelijke Digitale Stelsel Omgevingswet (DSO) ondersteunt de gemeenten bij de uitvoering van deze wet. Om te kunnen werken met de Omgevingswet moeten wij onze systemen op het DSO aansluiten. Het backofficesysteem GISVG voor o.a. vergunningverlening kan niet worden aangesloten op het DSO. Dat betekent dat voor vergunningverlening onder de Omgevingswet een nieuw systeem moest worden aangeschaft. Dat is Centric Leefomgeving (CLO) geworden. Voor het goed kunnen beheren van het systeem CLO is coördinatie, structuur en afdoende capaciteit voor de werkzaamheden nodig. Als dit niet gebeurd dan komt de continuiteit in onze dienstverlening op het gebied van vergunningverlening in gevaar.	De Omgevingswet is op 1 januari 2024 inwerking getreden. Het CLO is vanaf dat moment ook in productie. Het functioneel beheer op CLO wordt nu opgepakt door een inhuurmedewerker. Het beheer op het CLO is een structurele taak die zo snel mogelijk moet worden geborgd in onze organisatie. De uitgaven zijn om die reden dan ook onuitstelbaar.	S				84.110	

Prioriteit	Nr.	Prog.	Bestuurder	Doelstelling	Voorstel	Onderbouwing	Onvermijdelijk	Onuitstelbaar	I/S	Som van Krediet	Som van Bijdrage 3'den / dekking	Som van Kap. Lasten	Som van Exploitatie	Som van Reserve
A													180.590	978.628
	45	6	Jouta	601 realiseren van een duurzame inrichting openbare ruimte. Subdoel 1 Activiteiten 1,2,3,4, 5 en 6	Uitvoeren verbeterplan. Aanpassen van functies en de wijk indeling GW voor betere bedrijfsvoering.	GW heeft i.h.k.v. de verbeteragenda samen met de medewerkers een verbeterplan gemaakt. Fase II van dit verbeterplan moet nog worden uitgevoerd. In deze 2e fase worden de wijkteams Kollum en Kollumersweach (in 2024) als ook Ternaard en Ferwert (op termijn) samengevoegd onder 1 coordinator. Daarnaast is de functie meewerkende voorman, nodig voor de dagelijkse aansturing buiten, de afhandeling van meldingen en vragen vanuit onze burgers en het toezicht op kleine aanlegwerkzaamheden. Bovenwijkse werkzaamheden als sportvelden, boomonderhoud, exotenbestrijding ecologisch maaien worden	Uitwerking is noodzakelijk voor een optimalisering van de bedrijfsvoering volgens fase II van het verbeterplan GW. Daarnaast zal een goede aansturing en toezicht op sportvelden, bomen, bermen en biodiversiteit moeten plaatsvinden gezien de bestuurlijke ambities.	Uitwerking is noodzakelijk voor de toekomst bestendige doorontwikkeling van het cluster na de ontvlechting. Het zal resulteren in een efficienter en een hoger ambitieniveau van onderhoud aan de openbare ruimte. Het geeft een noodzakelijke solide basis voor, en verdere richting aan een zo efficient mogelijke bedrijfsvoering in combinatie met de te ontwikkelen plannen voor de huisvesting.	S					204.024
	49	6	Jouta	602 Het realiseren van een duurzame inrichting van de openbare ruimte	Ruimen graven	Graven ruimen waar afstand van is gedaan en of het grafrecht vervallen is verklaard zodat deze weer opnieuw kunnen worden uitgegeven	Graven moeten geruimd worden om uitbreiding van een begraafplaats te voorkomen. Het grafrecht kan na een ruiming weer opnieuw uitgegeven worden. Dit levert tevens een nu niet te definieren besparing op investeringen in anders noodzakelijke uitbreiding van de begraafplaatsen op.	In het verleden is er nooit geruimd met als gevolg dat enkele begraafplaatsen op dit moment vol raken. Het gaat om bijna 600 graven. Het wegwerken van deze achterstand is incidenteel. In verband met de impact van de werkzaamheden op de begraafplaatsen, uit te voeren over een periode van 5 jaar. Hier is extra krediet voor nodig. Het betreft vaak oude graven met oude maatvoering, die nu niet meer voldoet. Daarom meerdere graven tegelijk ruimen. De werkzaamheden bij ruimen worden niet door eigen personeel gedaan. Het is belangrijk om Arbo technisch en psychische redenen uit te besteden. Dit deel is structureel.	I				0	170.000